

ДОБІР ЗМІСТУ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
В УЧНІВ 5 КЛАСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ
З МОВАМИ ВИКЛАДАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

*Петрук О.М., канд. пед. наук., ст. наук. співробітник,
провідний науковий співробітник відділу навчання мов
національних меншин та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

У статті експліковано сутність поняття *соціокультурна компетентність*, її місце в компонентному складі комунікативної; окреслено головні завдання у процесі формування соціокультурної компетентності в учнів 5 класів закладів загальної середньої освіти з мовами навчання національних меншин; розкрито винятково важливу роль соціокультурної компетентності в розвитку національної самосвідомості учнів, громадянського патріотизму, толерантного ставлення та інтересу до інших мов і культур, умінь успішно взаємодіяти / комунікувати у полікультурному середовищі. Крім того, розглянуто особливості змісту навчання української мови як державної, який відображає соціальний і / або культурний аспекти, та покликаний забезпечити формування соціокультурної компетентності в учнів – представників національних меншин.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, соціокультурна компетентність, зміст навчання, національні меншини.*

Наш час – це час кардинальних змін у суспільстві. Саме зараз Україні потрібні громадяни, які здатні приймати нестандартні рішення, вирішувати різноманітні проблеми, у яких добре розвинене критичне мислення; сформовані навички ефективного спілкування, взаємодії, які вміють творчо працювати, самостійні, ініціативні, відповідальні.

Саме ці пріоритети лежать в основі реформування сучасної школи, головне завдання якої – підготувати компетентну особистість, здатну знаходити правильні рішення у конкретних навчальних, життєвих, а в майбутньому і професійних ситуаціях.

Освітня реформа передбачає, що головною метою навчання стане не отримання суми знань, а оволодіння учнями певним набором компетентностей та наскрізних вмінь. Закон визначає компетентність як «динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, що визначають здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну або подальшу навчальну діяльність».

Щоб гідно жити й реалізувати себе, особистість має бути компетентною в різних сферах діяльності. Школа покликана забезпечити досягнення таких освітніх результатів, які б відповідали і цілям розвитку особистості, і сучасним вимогам суспільства, має створити умови для розкриття потенціалу учнів, їх інтеграції в соціокультурний простір.

З огляду на ці завдання, саме компетентнісний підхід в освіті покликаний подолати прірву між освітою й життям.

Упровадження компетентнісного підходу передбачає спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових компетентностей особистості. Це стосується і мовної освіти.

Усі ми були свідками того, який резонанс у суспільстві викликало прийняття Закону України «Про освіту», зокрема статті 7. Вам відома гостра реакція країн-сусідів щодо цієї статті, яка регламентує питання мови в освіті. За роки незалежності в національних і мовних питаннях Україна поводитися дуже виважено, й українське суспільство, й український парламент завжди стояли на тих засадах, що права національних меншин не повинні обмежуватися жодним чином. Однак склалася ситуація, коли молоді люди – представники національних меншин, які є громадянами України, через незнання державної мови не мають доступу для подальшого навчання, і відповідно обмежуються і в громадянських, і в політичних правах, не мають можливості брати повноцінну

учать в житті країни. Саме таке становище, на нашу думку, і є порушенням їхніх прав, незахищеністю і дискримінацією за мовними ознаками.

Причину такого високого градусу дискусій щодо мовної статті Закону ми вбачаємо не лише в бажанні інших національних спільнот через рідномовну освіту зберегти свою національну ідентичність, але й у традиційній мономовності країн, зокрема Угорщини, представники якої спричинили найбільш потужну хвилю критики і протестів.

Представник офісу Верховного Комісара ОБСЄ у справах національних меншин Сара Штефан та міжнародний експерт з мовної освіти із Латвії Лігіта Грігуле під час експертної зустрічі повідомили про дослідження країн Європи на предмет моно- чи багатомовності їх населення. За результатами проведеного дослідження першість по багатомовності належить Люксембургу, 98% мешканців якого володіють і послуговуються більше як однією мовою. Друге місце за кількістю багатомовного населення посідає Латвія з показником 95 %, на третьому – Нідерланди, 94% жителів яких є багатомовними. Водночас, до мономовних країн належать Великобританія, Угорщина, Польща.

Дозволимо собі висловити припущення, що вище зазначені факти, зокрема мономовності Угорщини, Польщі, можуть певним чином пояснювати таку негнучкість та стурбованість їхніх представників щодо імплементації нового закону.

Наша думка суголосна з Верховним Комісаром ОБСЄ у справах національних меншин, який наголошував на важливості знання державної мови представниками національних спільнот задля соціальної інтеграції.

Натомість ми вважаємо, що потрібно змінити самі підходи до мовної освіти загалом і в закладах загальної середньої освіти з мовами навчання національних меншин зокрема.

Нам імпонує думка провідного лінгводидакта – Ірини Пилипівни Гудзик, яка вважала, що шкільний курс української мови у зазначених закладах потрібно будувати не просто у комунікативному руслі, а значно ширше – на компетентнісній основі. За такого підходу зміст навчання не зводиться до

знаннєвого компоненту, а передбачає цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей тощо. Безперечно предметне знання за цих умов не зникає зі структури освіченості, навченості, а виконує в ній підпорядковану роль.

У сучасному суспільстві успішність у спілкуванні, комунікації пов'язують з соціальним благополуччям, соціальною складовою здоров'я тощо. Нині вже не викликає сумніву той факт, що обов'язковою умовою успішності людини в особистому й професійному житті є її комунікативна компетентність. Сформувати комунікативно компетентного мовця, особистість – і є завданням шкільного мовного курсу.

Таким чином, у контексті мовної освіти поняття комунікативна компетентність відображає кінцевий результат навчання української мови у школі, тобто може слугувати еквівалентом мети шкільного курсу української мови загалом і як державної зокрема.

Не буду детально зупинятися на сутності комунікативної компетентності. Зазначу лише, що як інтегральне поняття комунікативна компетентність має свій зміст, будову та рівневу організацію. Компонентний склад комунікативної компетентності все ще продовжує бути предметом досліджень і наукових дискусій.

Проведений аналіз літератури свідчить про коливання кількісного складу комунікативної компетентності, але значна частина методистів надає перевагу трикомпонентній структурі. Серед обов'язкових складових виділяється мовна (лінгвістична), мовленнєва та соціокультурна види компетентностей.

Сьогодні предметом нашого розгляду буде саме соціокультурна компетентність.

У сучасній науковій літературі існує чимало дефініцій, в яких експліковано поняття компетентності, пов'язаної зі знаннями про країну, етнос, мова якого вивчається, відомостями про його культуру, явища матеріального і духовного життя народу, соціальні норми мовленнєвої поведінки тощо. Найчастіше в науково-методичній літературі дослідники оперують такими

термінами, як етнокультурознавча компетентність, країнознавча, культурологічна, лінгвокраїнознавча, соціокультурна, соціолінгвістична тощо.

Як бачимо, складники усіх цих термінів так чи інакше відображають зміст компетентності: знання про країну, етнос, соціум через мову (лінгво), культуру. А також взаємозалежний зв'язок: людина – суспільство (соціум) – мова – культура.

Ми дотримуємося назви соціокультурна компетентність, оскільки в нормативних документах, зокрема в програмі з української мови для закладів загальної середньої освіти з мовами навчання національних меншин, визначено соціокультурну змістову лінію, яка власне й спрямована на формування соціокультурної компетентності учнів.

Окремо години на реалізацію вказаної змістової лінії не пропонуються, а змістове наповнення здійснюється на основі відбору соціокультурних відомостей.

Соціокультурна змістова лінія передбачає:

- ознайомлення учнів з особливостями соціальних і національно-культурних відносин в нашому суспільстві;
- розвиток у школярів умінь дотримуватися норм, котрі регулюють суспільні відносини;
- ознайомлення з українською культурою, звичаями українського народу;
- стимулювання інтересу до української культури, виховання доброзичливого, зацікавленого ставлення до неї, уміння налагоджувати і підтримувати контакти з носіями цієї культури.

Як бачимо, усі компоненти соціокультурної компетентності взаємопов'язані через поняття культурного й соціального контекстів. Суть соціокультурної компетентності полягає в здатності й готовності особистості усвідомлено застосовувати знання соціального й культурного контекстів країни в різних ситуаціях спілкування.

Поділяємо думку Н.Б. Голуб, яка наголошує на важливості того, щоб дитина, яка закінчує школу і йде у доросле життя, не була пасивним об'єктом

впливу, а могла самостійно знайти потрібну інформацію, обмінятися думками щодо певної проблеми з іншими людьми, брати участь у дискусії, знаходити аргументи і контраргументи, виконувати різноманітні ролі.

Тому перед сучасною школою гостро стоїть проблема набуття учнями досвіду культури поведінки в соціальному оточенні, співпраці у різних видах діяльності. Нам важливо сформувати в учнів

- вміння вступати в контакти з усіма людьми, уникати конфліктних ситуацій;
- формувати бачення самого себе у взаємозалежності з іншими;
- здатність формувати власну точку зору та поважати точку зору інших.

Ці завдання наочно демонструють і підносять роль української мови як державної, як засобу міжнаціонального спілкування і консолідації суспільства.

Під час добору і методичного супроводу матеріалу ми керувалися тим, що його зміст має відображати соціальний і / або культурний аспект, а завдання підручника передбачати спеціальну роботу, націлену на формування у дітей уявлень про мовне, культурне багатоманіття світу.

Ми ставили завдання давати достовірні й достатні знання про культуру, традиції, звичаї не лише для самоідентифікації учнів, але й для розуміння інших, існуючих поряд, дотичних у повсякденному житті культур, людей з іншими поглядами. Знайомство з іншими культурами – шлях до зміцнення взаємотерпимості, толерантності, злагоди у суспільстві, яке є культурно неоднорідним.

Тому завдання підручника націлені на формування так званої культурної свідомості, що передбачає:

– розуміння учнем факту, що поведінка людини (зокрема й мовленнєва) обумовлена такими соціальними відмінностями, як вік, стать, соціальний статус, місце проживання, національність, тобто є культурно-обумовленою;

– здатність учня усвідомлювати власну позицію; готовність зберегти свою національну самобутність; а також уміння пояснити іншим особливості своєї культури;

– інтерес до іншої культури, вміння оцінити її достоїнства; виховання доброзичливого, зацікавленого ставлення до людей, які належать до іншої культури; попередження чи подолання расових упереджень;

– уміння встановлювати і підтримувати контакти з представниками різних соціальних груп, культур, носіями різних мов; здійснювати міжкультурну взаємодію; розуміти користь культурного взаємозбагачення;

– розуміння того, що слова і фрази мови мають культурний підтекст, знання якого є важливим у спілкуванні;

– уміння дотримуватися відповідних правил суспільної поведінки, взаємно враховувати соціальні й національні особливості учасників комунікації; культурний підтекст слів і фраз, котрими обмінюються носії різних мов.

Важливою особливістю соціокультурної роботи в навчанні української мови національних меншин є спрямованість на вирішення такого комплексу проблем:

- розвиток у дітей національної самосвідомості,
- громадянського патріотизму,
- інтересу до інших мов і культур.

Усі ці напрями роботи актуальні й відображені у рукописі підручника української мови для 5 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин.

Зміст створеного нами підручника передбачає опанування учнями культурних цінностей, вироблених носіями мови й зафіксованих у мові, розуміння своєрідної картини світу, створеної певним народом, забезпечення уваги до соціальних проблем користування мовою, інтерес до екстралінгвістичних умов і обставин спілкування, до особистості учня і його знань про світ.

Дидактичний матеріал і його методичний супровід у підручнику української мови для 5 класу було розроблено таким чином, щоб забезпечити цілеспрямовану й ефективну роботу з формування в учнів соціокультурної компетентності. Прогнозуємо, що результатом такої роботи буде міжкультурна особистість, яка буде характеризуватися новим поглядом на своє існування у мультинаціональному середовищі, буде толерантною і терпимою,

усвідомлюватиме особливості іншої мови і культури, проявлятиме гнучкість в умінні використовувати варіативні стратегії і тактики, корегуватиме власну мовленнєву поведінку з урахуванням ситуації спілкування.

АННОТАЦІЯ

В статті експлицитовано сутність поняття *соціокультурна компетентність*, її місце в компонентному складі комунікативної; очерчено пріоритетні напрямки в процесі формування соціокультурної компетентності в учнів 5 класу шкіл з навчанням на мовах національних меншин; розкрито виключительно важливу роль соціокультурної компетентності в розвитку національного самосвідання учасихся, громадянського патріотизма, толерантного відношення і інтереса к другим мовам і культурам, уміння успішно взаємодіювати / комунікувати в полікультурній середі. Крім того, розглянуто особливості змісту навчання українському мові як державному, яке відображає соціальний і / або культурний аспекти, і призначено забезпечити формування соціокультурної компетентності в учнів – представителів національних меншин.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, соціокультурна компетентність, зміст навчання, національні меншини.*